

ምዕራፍ ከንድ

ቋንቋና ህብረተሰብ

የምዕራፉ ዓላማዎች፡- ተማሪዎች! ይህን ምዕራፍ ከተማራችሁ በኋላ፡-

- ✓ የቋንቋንና የጽሕፈትን ምንነት ትገልጻላችሁ።
- ✓ የቋንቋንና የጽሕፈትን ግንኙነትና ልዩነት በማወዳደር ታስረዳላችሁ።
- ✓ የአማርኛ አናባቢና ተናባቢ ድምጾችን በመለየት ታሳያላችሁ።
- ✓ ቃላትን በድምጽ ልሳናዊና በቀለማዊ አጻጻፍ ስልት ተጠቅማችሁ ትጽፋላችሁ።
- ✓ ለሚቀርቡላችሁ ቃላት ቀጥተኛ ፍች ትሰጣላችሁ።
- ✓ የሚሰጧችሁን መመሪያዎች ተከትላችሁ ትተገብራላችሁ።
- ✓ የአንቀጽ ማስፋፊያ ዘዴዎችን ተጠቅማችሁ አንቀጾችን ታስፋፋላችሁ።

የመወያያ ጥያቄዎች

- ፩. ቋንቋና ጽሕፈት ለሰው ልጆች የሚሰጧቸውን ጥቅሞች ዘርዝሩ።
- ፪. የምታውቋቸውን የአጻጻፍ ስርዓቶች ጥቀሱ።
- ፫. የጽሕፈት ባህል ያላቸው የቋንቋ ተናጋሪዎች የሚያገኙትን ጥቅም የጽሕፈት ባህል ከሌላቸው የቋንቋ ተናጋሪዎች ጋር በማነጻጸር መልሳችሁን በማስታወሻችሁ ላይ ከዘረዘራችሁ በኋላ፣ ከምንባቡ ከምታገኙት ፍሬ ነገር ጋር አስተያዩ።

ቋንቋና ጽሕፈት

ቋንቋ ወይም ንግግር በዘፈቀደ የተፈጠረ አንደበታዊ መግባቢያ ነው። በቋንቋ አማካይነት ተግባራት ሲካሄድ አንዱ ከሌላው ያልተጋራውን መረጃ ይቀበላል፤ መልሶም የራሱን ያቀብላል። የተግባራት ስኬቱ መልእክት ከተናጋሪው ወደ ተቀባዩ ደርሶ ተቀባዩ በሚሰጠው ግብረ መልስ ይወሰናል። እንዲህ ያለው መግባቢያ ከሌሎች ተራ መግባቢያዎች የሚለይበት የራሱ ባህሪያት አሉት። ከነሱም መካከል ሰብአዊነቱ፣ ስርዓታዊነቱ፣ አንደበታዊነቱና ትእምርታዊነቱ ተጠቃሽ ናቸው።

ይህ የተለየ ባህሪ ያለው ሰብአዊ መግባቢያ በትክክል መቼና እንዴት ተፈጥሮ አገልግሎት ላይ እንደዋለ በተጨማሪ መረጃ ላይ ተመስርቶ ለማወቅ ያዳግታል። ያም ሆኖ፣ በጥናት ላይ የተመሠረተው የምሁራን ግምት፣ ጊዜው ከብዙ ሚሊዮን አመታት በፊት እንደሆነ ያስረዳል።

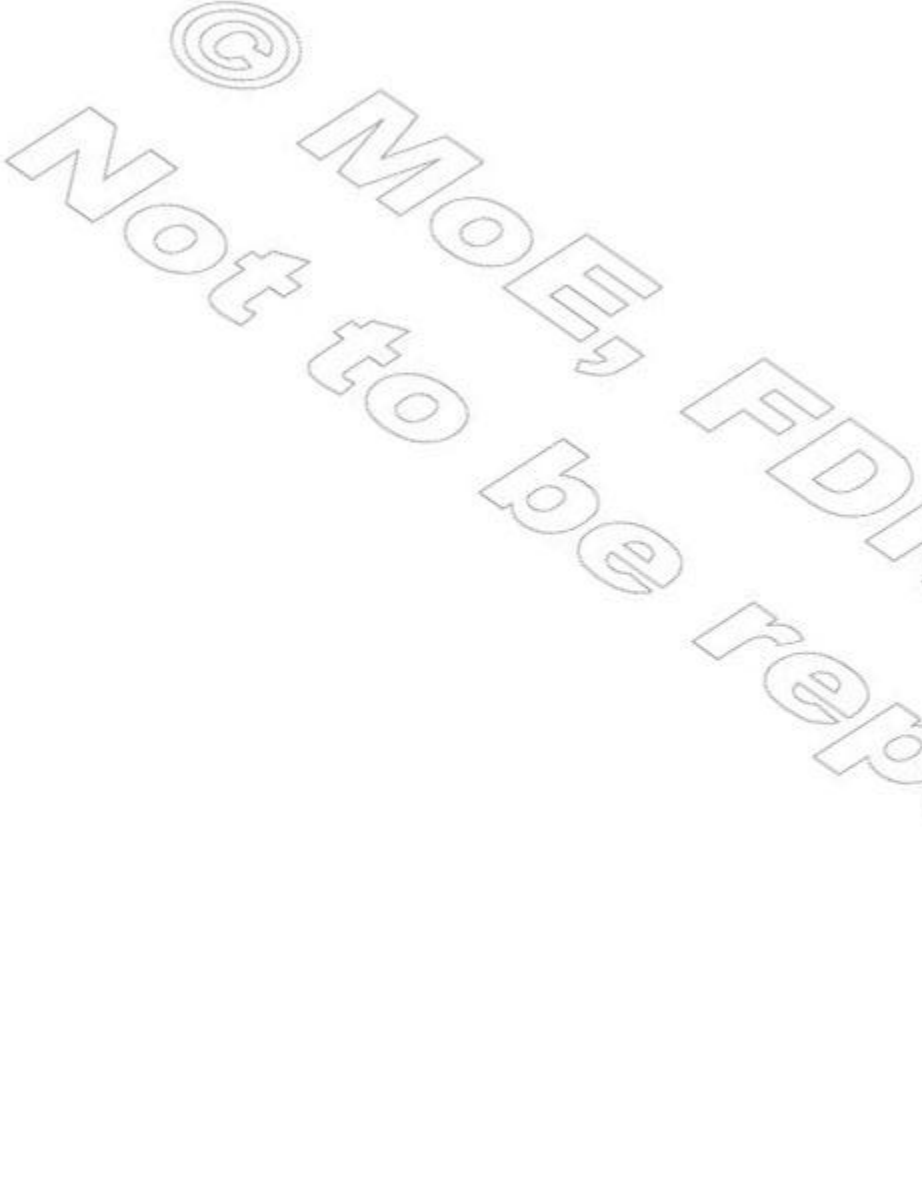
የሰው ልጅ ለብዙ ሚሊዮን አመታት ቃላዊ በሆነው ቋንቋው ተግባብቶ ተፈጥሮን እየለወጠ ህልውናውን ጠብቆ መቆየት ቢችልም፣ በንግግር የሚለዋወጠው መልዕክት የጊዜና የቦታ እስረኛ ነበር። ሰው ይህንን የንግግሩን ውስንነት ለማስወገድና ታሪኩን፣ ባህሉንና፣ ትውፊቱን ቀርጾ ለተተኪው ትውልድ ለማስተላለፍ እንዲሁም ሩቅ ቦታ ለሚኖር መሰሉ ሐሳቡንና ተግባሩን፣ ምኞቱና ተስፋውን ለማድረስ ሲል፣ የጽሕፈት ጥበብን እንደፈጠረ ይገመታል። የዚህ ስልት መፈጠርም ራሱንና

በዙሪያው ያለውን ዓለም እንዲገነዘብ ረድቶታል። ጽሕፈት ለሰው ልጅ የቀደሙ አባቶቹን ውርስ፣ የራሱን ቅርስና ረጃት ለተተኪው ለማስተላለፍና ለገዛ ህልውናው ልማት መሠረት ለመጣል ብሎም በተፈጥሮ ላይ ለመሰልጠንም አግዞታል።

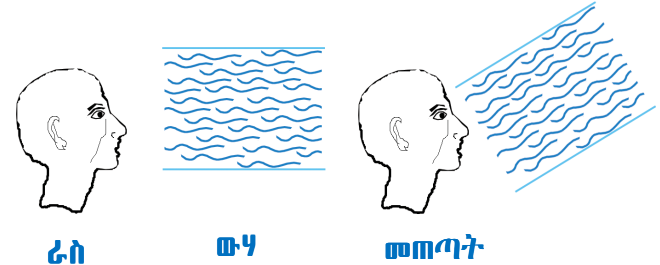
የጽሕፈት መፈልሰፍ በሰው ልጅ ታሪክ ውስጥ ዐብይ እርምጃ ቢሆንም፣ “ጽሕፈት መቼ፣ የትና እንዴት ተፈጠረ?” ለሚሉ ጥያቄዎች የተሟላ ምላሽ ማግኘት ያዳግታል። ተመራማሪዎች እንደሚገልጹት፣ ከክርስቶስ ልደት በፊት እስከ ሃያ ሺህ ዓመት የሚሞላቸው የዋሻ ውስጥ ስዕሎች፣ በትንንሽ ነገሮች ላይ የተቀረጹ ቅርጾች በመካከለኛውና ሩቅ ምስራቅ፣ በአሜሪካ (በነባር ህንዶች መኖሪያ) እና በሌሎችም እጅግ ጥንታዊ የሰው ልጅ መኖሪያ ነበሩ በሚባሉ የዓለማችን አካባቢዎች ተገኝተዋል። የጥንቱ ሰው በየዕለት ህይወቱ የሚጋጥመውን ክስተት በስእል መግለጽ፣ ለስርዓተ-ጽሕፈት መነሻ እንደሆነም ይታመናል። ይሁን እንጂ፣ ይህ ሂደት በስልትና በስርዓት የተዋቀረና ሙሉ የጽሕፈት ቅርጽ የያዘ አልነበረም። ስዕሎቹ ባንድ በኩል አንድ ወይም ብዙ ሁኔታዎችን የሚያሳዩና በንግግር ፍቻቸውን ለመዘርዘር የሚቻል ቢሆንም፣ በነሱ አማካይነት ሰዓሊው (ጸሐፊው) ለማስተላለፍ የፈለገውን መልዕክት በተሟላ መንገድ አንባቢው አያገኘውም። ከዚህ በተጨማሪም ድምጻችንን ከፍ አድርገን ቃል በቃል ልናነባቸው አንችልም።

አብዛኛዎቹ ምሁራን እንደሚስማሙት፣ በወጉ የተሳለና የተዋደደ የጽሕፈት ስልት ለመጀመሪያ ጊዜ ብቅ ያለው፣ ከክርስቶስ ልደት በፊት ከአርባኛው መቶ ክፍለ ዘመን አጋማሽ ወዲህ ነው። የተጀመረበትን ቦታ በተመለከተም አንዳንዶች ከጥንታዊ ቻይና ስልጣኔ ጋር ሲያያይዙት፣ ብዙዎቹ በመካከለኛው ምስራቅ አካባቢ እንደሆነና በተለይ ከጥንቷ ሜሶፖታሚያ ስልጣኔና በጊዜው በንግድና በባህል ጥብቅ ትስስር ከነበራቸው የጥንት ግብፃውያን ስልጣኔ የፈለቀ እንደሆነ ያስረዳሉ። እነዚህ ወገኖች በጣም ጥንታዊ የሆነው ሥርዓተ-ጽሕፈት፣ የሰመራውያን የጽሕፈት ስርዓት እንደሆነ ያምናሉ።

ይህ የጽሕፈት ስርዓት የተጀመረው በታችኛው ሜሶፖታሚያ (የዛሬዎ አራቅ) በግምት ከክርስቶስ ልደት በፊት ከ፵፫ እስከ ፴፫ ዓመተ ዓለም በነበረው ጊዜ ውስጥ ነው። በወቅቱ ስመራውያን ከሸክላ አፈር በሚዘጋጁ መጻፊያዎች ላይ በመጻፍ ለቀረጥና ለመሰል አገልግሎት ይጠቀሙ እንደነበር የሚጠቁሙ የታሪክ ማስረጃዎች ተገኝተዋል። አጻጻፉም በመነሻው ላይ የሚከተለውን ይመስል ነበር።

የጽሑፍ መልክት፣

የሚይዘው ፍች፣

ፊስ

ውሃ

መጠጣት

(የስነልቦና እንዳይክሱፒዲያ፣ 2004፣ ገጽ 560)

የስመራውያን ስርዓተ ጽሕፈት የተለያዩ ለውጦችን እያስተናገደና በፍጥነት እያደገ ከመጣ በኋላ፣ “ኩዊኒፎርም” በሚል ስያሜ ይታወቅ ነበር። ይህን የአጻጻፍ ስርዓት በ፳፮ ዓመተ ዓለም አካባቢ ጎረቤቶቻቸው አካኒያውያንና (በኋላ ባቢሎናውያን ተብለዋል) ቆይቶም ግብፃውያን ለየቋንቋቸው እንዲስማማ አድርገው በማሻሻልና በመለወጥ ተገልግለውበታል።

ከዚህ በላይ ጽሕፈት መቼና የት እንደተጀመረ አብዛኞቹ ምሁራን የሚስማሙበትን ገለጻ ለማየት ሞክረናል። ከዚህ ነጥብ ሳንወጣ፣ የሀገራችን አንዱ መለያ የሆነውን የግዕዝ ፊደልና የአጻጻፍ ስርዓት አነሳስ በጨረፍታም ቢሆን ማየት ተገቢ ይሆናል።

የግዕዝ ፊደል አመጣጥ ምንጩ የደቡብ ሴም ፊደል መሆኑ ይታወቃል። ይህ ስርዓተ ጽሕፈት ሥራ ላይ የዋለው ከክርስቶስ ልደት በፊት በአስረኛው ምዕተ ዓመት መጀመሪያ ላይ እንደነበር በታሪክ ተመዝግቧል። ከደቡብ ሴማዊ ክፍል መንጭቶ፣ ለግዕዝ ፊደል መነሻ የሆነው ሳባዊ ፊደል ሲሆን፣ የጀመረበት ዘመን ከክርስቶስ ልደት በፊት ከ፲፫ እስከ ፪፫ ዓመተ ዓለም እንደነበር ይገመታል። በኋላም የግዕዝ ፊደል በሰሜን ኢትዮጵያ በጥንታዊ አክሱም ከክርስቶስ ልደት በፊት በ፲፫ ዓመተ ዓለም አካባቢ እንደጀመረ ታሪክ ይነግረናል። ዛሬ ይህ በግዕዝ በኩል የተገኘው ሳባዊ ፊደል አማርኛን ጨምሮ ሌሎች ኢትዮ-ሴማዊ ቋንቋዎች ይገለገሉበታል።

ከፍ ብሎ እንደተገለጸው ጽሕፈት ከጥንቱ የመካከለኛውና የሩቅ ምስራቅ አካባቢ ሳይፈልቅ አልቀረም ቢባልም ዛሬ ካለበት ደረጃ ለመድረስ በየዘመናቱ የተለያዩ ጉልህ የእድገት ደረጃዎችን ተሸጋግሯል። በነዚህ የእድገት ደረጃዎች የታዩ የጽሕፈት ዓይነቶች በቅደም ተከተል ስዕላዊ የአጻጻፍ ዘዴ፣ ቃላዊ የአጻጻፍ ዘዴ፣ ቀለማዊ የአጻጻፍ ዘዴና ፊደላዊ የአጻጻፍ ዘዴ በሚል ተለይተው ይታወቃሉ።

ስዕላዊ የአጻጻፍ ዘዴ፡-

አስቀድሞ እንደተብራራው ስዕላዊ የአጻጻፍ ዘዴ በግምት ከዛሬ አምስት ሺህ ዓመት በፊት ሳይፈልቅ እንዳልቀረ ለሚገመተውና እስከዛሬ ለዘለቀው ስርዓተ ጽሕፈት መነሻ መሠረት ነበር። ነገር ግን በንግግር መልክ የሚወጣውን ቋንቋ በቀጥታ የሚወክል ባለመሆኑ እንደትክክለኛው ስርዓተ ጽሕፈት አይቆጠርም። እድሜውም ከቋንቋ ጋር ቀጥተኛ ግንኙነት ካለው ስርዓተ ጽሕፈት ከአራት እጥፍ በላይ የበዛ ነው። ይህ የአጻጻፍ መንገድ በተለያዩ የዓለማችን አካባቢዎች ጥቅም ላይ ከመዋሉም በላይ፣ አንባቢው ከሰዓሊው ጋር አንድ ዓይነት ቋንቋ ባይናገርም ስዕሉን ተመልክቶ መልእክቱን ለመረዳት አያዳግተውም። ይሁን እንጂ፣ የሰው ልጅ ከቋንቋው ጋር ቀጥተኛ ግንኙነት ያለውና ንግግሩን ሙሉ በሙሉ በመወከል፣ ከጊዜና ከቦታ ውስንነት ነፃ የሚያደርገውን የጽሕፈት ስርዓት

ለማበጀት ከነበረው ጽኑ ፍላጎት የተነሳ፣ ቃላዊ የአጻጻፍ ዘዴን አፍልቆ ወደ መጠቀም ሽግግር አድርጓል።

ቃላዊ የአጻጻፍ ዘዴ፡-

ቃላዊ የአጻጻፍ ዘዴ ለመጀመሪያ ጊዜ የንግግር ቋንቋና ጽሕፈት ቀጥተኛ ግንኙነት ያሳዩበት ከመሆኑም በላይ፣ አንድ ምልክት በቋንቋው ውስጥ የሚገኝ አንድ ቃልን እንዲወክል እየተደረገ በአገልግሎት ላይ የዋለበት ነበር። ለዚህ የአጻጻፍ ዘዴ ጥሩ ምሳሌ የሚሆነው የአረብኛው የቁጥር ስርዓት ነው። በዚህ የቁጥር ስርዓት መሠረት አንድ ምልክት የሚቆመው ለአንድ ቃል ነው። ለምሳሌ፣ “2” የሚለው ምልክት በቃል ሲመነዘር “ሁለት” ይሆናል። የዚህ ዓይነት ቃላዊ የአጻጻፍ ዘዴ የሚጠቀሙ ቋንቋዎች በውስጣቸው ላሉ በብዙ ሺህ ለሚቆጠሩ ቃላት ወካይ ምልክቶች ይኖሯቸዋል። ይህ ደግሞ በተራው የቋንቋውን ስርዓት ጽሕፈት ለመግር ከባድ፣ ለመጠቀም ውስብስብ ያደርገዋል። በመሆኑም የተሻለ የአጻጻፍ ስርዓት ለመፍጠር በተደረገው ጥረት ከቃላዊ የአጻጻፍ ዘዴ ቀጥሎ ቀለማዊ የአጻጻፍ ዘዴ ሥራ ላይ ውሏል።

ቀለማዊ የአጻጻፍ ዘዴ፡-

ጽሕፈት ወደ ቀለማዊ የአጻጻፍ ዘዴ የተሸጋገረው ሰው አንድን ቃል በውስጡ በሚይዛቸው ቀለሞች ከፋፍሎ መጻፍ እንደሚቻል ከደረሰበት በኋላ ነበር። ለዚህ የአጻጻፍ ዘዴ ሙሉ በሙሉም ባይሆን ጥሩ ምሳሌ የሚሆነው የሀገራችን የሴም ቋንቋዎች የሚጠቀሙበት የአጻጻፍ ስርዓት ነው። በአማርኛና በሌሎች የሀገራችን የሴም ቋንቋዎች የአጻጻፍ ስርዓት መሰረት በአመዛኙ እያንዳንዱ ቀለም በአንድ ምልክት ሲገለጽ፣ ቃሉ ደግሞ በተወሰኑ ቀለማዊ ምልክቶች ይገለጻል። ሁኔታውን ለማየት እንዲረዳን “ዘለቀ” የሚለውን ቃል ወስደን የያዛቸውን ድምጾች ከፋፍለን ብንመለከት /ዘአልልአቅአ/ ይሆናል። ይህ ሰባት ድምጾችን የያዘ ቃል በያዛቸው ቀለሞች ብንከፋፍለው ዘአልልአቅአ ይሆናል። በዚህ

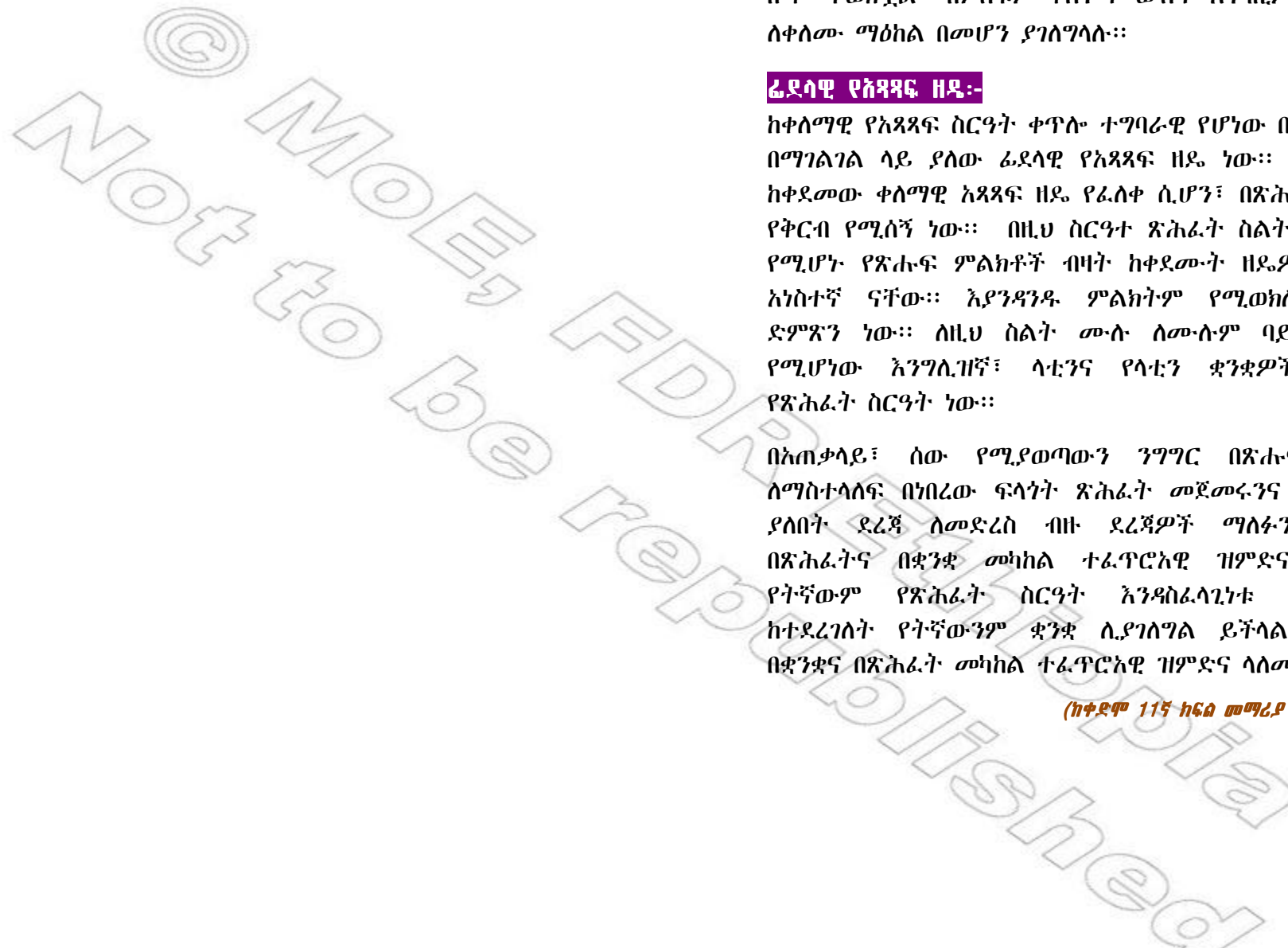
መሠረት ዝኸል- የሚለው በ”ዘ” -ልኸ- የሚለው በ”ለ” እና -ቅኸ የሚለው በ”ቀ” ተወክሏል። በሦስቱም ቀለሞች ውስጥ አናባቢዎቹ አይቀራ ሲሆኑ ለቀለሙ ማዕከል በመሆን ያገለግላሉ።

ፊደላዊ የአጻጻፍ ዘዴ፡-

ከቀለማዊ የአጻጻፍ ስርዓት ቀጥሎ ተግባራዊ የሆነው በአሁኑ ጊዜ በስፋት በማገልገል ላይ ያለው ፊደላዊ የአጻጻፍ ዘዴ ነው። ይህ የአጻጻፍ ዘዴ ከቀደመው ቀለማዊ አጻጻፍ ዘዴ የፈለቀ ሲሆን፣ በጽሕፈት ታሪክ ውስጥ የቅርብ የሚሰኝ ነው። በዚህ ስርዓት ጽሕፈት ስልት ውስጥ ተግባራዊ የሚሆኑ የጽሑፍ ምልክቶች ብዛት ከቀደሙት ዘዴዎች አንጻር ሲታዩ አነስተኛ ናቸው። እያንዳንዱ ምልክትም የሚወክለው አንድ ነጠላ ድምጽን ነው። ለዚህ ስልት ሙሉ ለሙሉም ባይሆን ጥሩ ምሳሌ የሚሆነው እንግሊዝኛ፣ ላቲንና የላቲን ቋንቋዎች የሚጠቀሙበት የጽሕፈት ስርዓት ነው።

በአጠቃላይ፣ ሰው የሚያወጣውን ንግግር በጽሑፍ መልክ ቀርጾ ለማስተላለፍ በነበረው ፍላጎት ጽሕፈት መጀመሩንና ጽሕፈትም አሁን ያለበት ደረጃ ለመድረስ ብዙ ደረጃዎች ማለፉን ተመልክተናል። በጽሕፈትና በቋንቋ መካከል ተፈጥሮአዊ ዝምድና የሌለ በመሆኑ የትኛውም የጽሕፈት ስርዓት እንዳስፈላጊነቱ ተገቢው ማሻሻያ ከተደረገለት የትኛውንም ቋንቋ ሊያገለግል ይችላል። ይህ ሁኔታም በቋንቋና በጽሕፈት መካከል ተፈጥሮአዊ ዝምድና ላለመኖሩ ማሳያ ነው።

(ከቀደም 11ኛ ክፍል መማሪያ መጽሀፍ ተሻሽሎ የቀረበ)

መልመጃዎች

ክፍል አንድ:- አንብቦ መረዳት

፩. የሚከተሉትን ጥያቄዎች በተሰማችሁ ምሳሌ መሰረት፣ ትክክለኛ የሆነውን “አውነት”፣ ስህተት የሆነውን “ሐሰት” በማለት ከመሰላችሁ በኋላ፣ ምክንያቶችሁን ባጭሩ ገለጹ።

ምሳሌ:- ማንኛውም ማህበረሰብ ባህሉን የሚገልጽበት የንግግርና የጽሑፍ ቋንቋ አለው። ሐሰት

ምክንያት:- የባህል መመስረቻውም ሆነ መግለጫው ቋንቋ ቢሆንም፣ በዓለም ላይ የንግግር እንጂ የጽሑፍ ቋንቋ የሌላቸው ብዙ ባህሎች ስላሉ ነው።

1. ቋንቋ መግባቢያ ነው፤ መግባቢያ ሁሉ ደግሞ ቋንቋ ነው።
ምክንያት፣ _____
2. መልእክት ከተናጋሪው ወደ አድማጩ ደርሶ ግብረ መልስ እስካስገኘ ድረስ፣ ተግባሩ ተከናውኗል ለማለት ይቻላል።
ምክንያት፣ _____
3. በወጉ የተዋደደ የጽሕፈት ሥርአት የተፈለሰበት ጊዜ በትክክል ባይታወቅም፣ ከክርስቶስ ልደት በፊት ሃያ ሺህ ዓመት ገደማ እንደሆነ ይገመታል።
ምክንያት፣ _____
4. ለመጀመሪያ ጊዜ የንግግር ቋንቋ ከንግግር ጋር ቀጥተኛ ግንኙነት ያሳየው በቃላዊ አጻጻፍ ዘዴ ነው።
ምክንያት፣ _____
5. በንግግርና በጽሕፈት መካከል ተፈጥሮአዊ የሆነ ዝምድና የለም።
ምክንያት፣ _____

© MOE, FDI
Not to be rep

፪. ስሚክተሉት ጥያቄዎች በምንባቡ መሠረት ከተሰጡ አማራጮች ተስማሚውን መልስ ምረጡ።

© M.O.E, F.D.R.
Not to be rep...

1. ከሚክተሉት አንዱ በወገና በስልት ለተደራጀ የጽሕፈት ስርዓት መፈልሰፍ መነሻ ነው ተብሎ ይታመናል።
 - ሀ. የሰመራውያን ሐሳብን በጽሑፍ የማስፈር ስልት፣
 - ለ. የጥንቱ ሰው ገጠመኙን በስዕል የመግለጽ ስልት፣
 - ሐ. የጥንት ግብፃውያን የጽሕፈት ስርዓት ግኝት፣
 - መ. የጥንት ቻይናውያን የጽሕፈት ስርዓት ግኝት፣
2. ቋንቋ በባህሪው ትእምርታዊ ነው ሲባል፣ ምን ማለት ነው?
 - ሀ. ለተናጋሪው ማህበረሰብ መታወቂያ ምልክቱ ነው።
 - ለ. ቋንቋ የሚለመድ ነው።
 - ሐ. የቋንቋ ድምጾችም ሆኑ ቃላት ለቆሙለት ነገር በምልክትነት ያገለግላሉ።
 - መ. ቋንቋ በዘፈቀደ የተፈጠረ ነው።
3. ከሚክተሉት ስለግዕዝ ፊደል ትክክለኛ የሆነው የቱ ነው?
 - ሀ. ሥራ ላይ የዋለው በአስረኛው ምእተ ዓመት መጀመሪያ ላይ ነው።
 - ለ. የግዕዝና የሳባ ፊደል አንድ ዓይነት ነው።
 - ሐ. የግዕዝ ፊደል የመነጨው ከሳባ ፊደል ነው።
 - መ. የግእዝ ፊደል ለሳባ ፊደል መፈጠር ምክንያት ነው።
4. ከሚክተሉት በጣም ጥንታዊ የሆነው የጽሕፈት ስርዓት የትኛው ነው?

ሀ. የግብጻውያን	ሐ. የሳባውያን
ለ. የሰመራውያን	መ. የአካኒያውያን
5. ስለ ቃላዊ አጻጻፍ ዘዴ ትክክል ያልሆነው የትኛው ነው?
 - ሀ. እያንዳንዱን ቃል የሚወክሉ ብዙ ሺህ ምልክቶች ይኖሩታል።
 - ለ. እድሜው እስከ ሃያ ሺህ አመት ይደርሳል።
 - ሐ. በጽሕፈት ታሪክ ወደ መጨረሻው አካባቢ የተፈለሰፈ ነው።
 - መ. ምልክቶቹ ከቋንቋ ጋር ቀጥተኛ ግንኙነት የላቸውም።

© MOE, FDK
Not to be republished

6. ከሚከተሉት የአጻጻፍ ስርዓቶች ለመማር ከባድ፣ ለአጠቃቀም ውስብስብ የሚሆነው የትኛው ነው?

- ሀ. ፊደላዊ
- ለ. ቀለማዊ
- ሐ. ቃላዊ

መ. ቀላልና ከባድ የሚባል የጽሕፈት ስርዓት የለም።

7. ከሚከተሉት ስለቋንቋና ጽሕፈት ትክክል ያልሆነው የትኛው ነው?

- ሀ. ከአንደበት የፈለቀ ሁሉ ቋንቋ ነው።
- ለ. ቋንቋ የሰብአዊ ፍጡር መግባቢያ ነው።
- ሐ. አንድ የጽሕፈት ስርዓት የተለያዩ ቋንቋዎችን ሊያገለግል ይችላል።

መ. ቋንቋ ስርዓታዊ ነው።

8. የሰመራውያን የጽሕፈት ስርዓት የጀመረው መቼ ነው?

- ሀ. ከ፲፫ እስከ ፶፫ ዓመተ ዓለም፣
- ለ. በ፪፻፶ ዓመተ ዓለም ገደማ፣
- ሐ. ከ፶፫ እስከ ፵፫ ዓመተ ዓለም፣
- መ. ከ፵፫ እስከ ፴፫ ዓመተ ዓለም።

፫. የጽሕፈት እድገት ስግግርን ቀጥሎ በቀረቡት ሳፕናች ውስጥ ቅደም ተከተላቸውን ጠብቃችሁ በደብተራችሁ አሳዩ።

ክፍል ሁለት:- መናገር

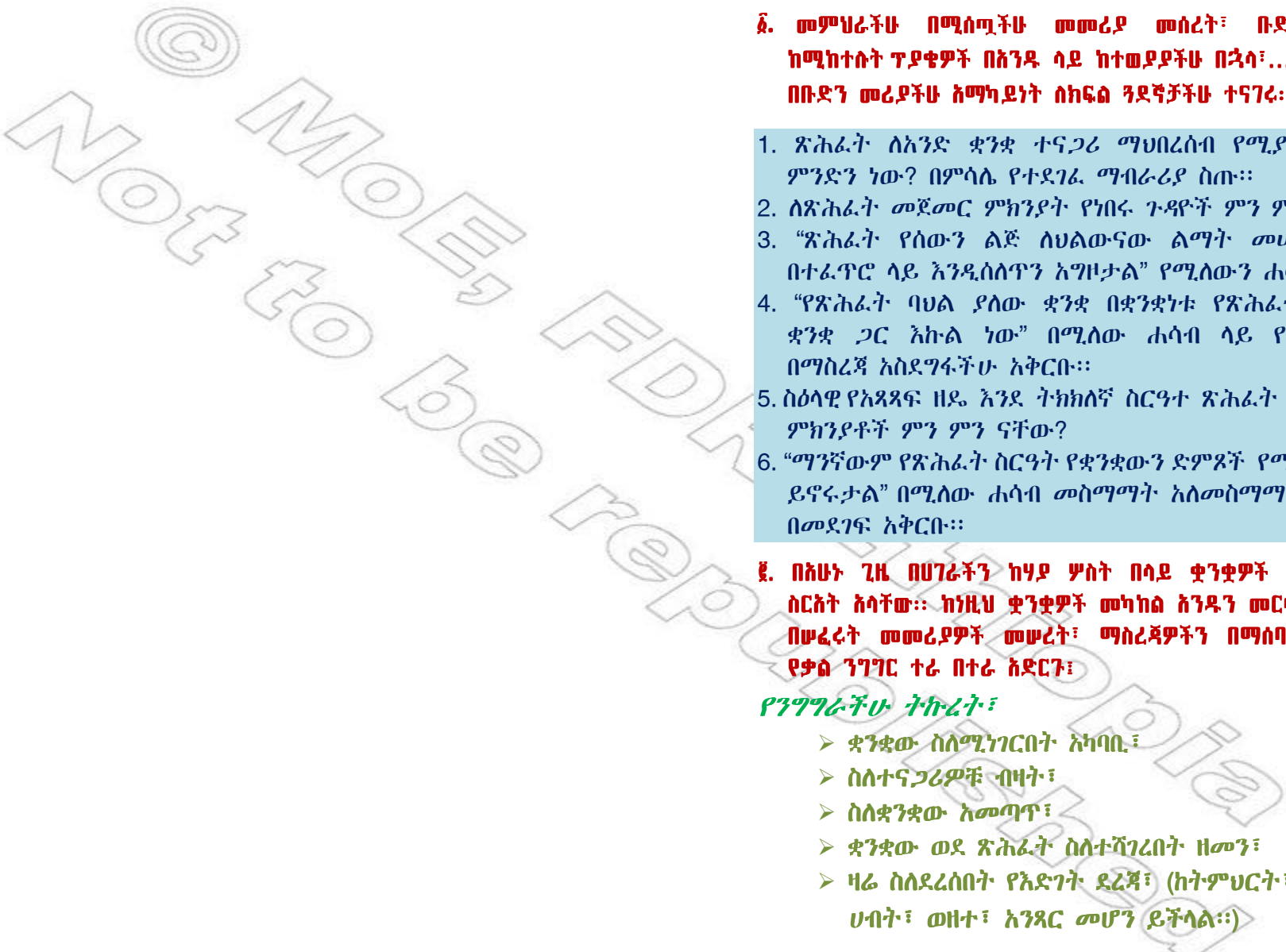
፩. መምህራችሁ በሚሰጧችሁ መመሪያ መሰረት፣ ቡድኖችን መስርታችሁ ከሚከተሉት ጥያቄዎች በአንዱ ላይ ከተወያዩችሁ በኋላ፣..... የደረሳችሁበትን በቡድን መሪዎችሁ አማካይነት ስክፍል ንደኛቻችሁ ተናገሩ።

1. ጽሕፈት ለአንድ ቋንቋ ተናጋሪ ማህበረሰብ የሚያስገኘው ጠቀሜታ ምንድን ነው? በምሳሌ የተደገፈ ማብራሪያ ስጡ።
2. ለጽሕፈት መጀመር ምክንያት የነበሩ ጉዳዮች ምን ምን ናቸው?
3. “ጽሕፈት የሰውን ልጅ ለህልውናው ልማት መሠረት እንዲጥልና በተፈጥሮ ላይ እንዲሰለጥን አግዞታል” የሚለውን ሐሳብ አብራሩ።
4. “የጽሕፈት ባህል ያለው ቋንቋ በቋንቋነቱ የጽሕፈት ባህል ከሌለው ቋንቋ ጋር እኩል ነው” በሚለው ሐሳብ ላይ የጋራ አቋማችሁን በማስረጃ አስደግፋችሁ አቅርቡ።
5. ስዕላዊ የአጻጻፍ ዘዴ እንደ ትክክለኛ ስርዓተ ጽሕፈት የማይቆጠርባቸው ምክንያቶች ምን ምን ናቸው?
6. “ማንኛውም የጽሕፈት ስርዓት የቋንቋውን ድምጾች የሚወክሉ ምልክቶች ይኖሩታል” በሚለው ሐሳብ መስማማት አለመስማማታችሁን በማስረጃ በመደገፍ አቅርቡ።

፪. በአሁኑ ጊዜ በሀገራችን ከሃያ ሦስት በላይ ቋንቋዎች የራሳቸው የጽሕፈት ስርአት አላቸው። ከነዚህ ቋንቋዎች መካከል አንዱን መርጧችሁ፤ ከዚህ በታች በሠፈረት መመሪያዎች መሠረት፣ ማስረጃዎችን በማሰባሰብ ስክለር ደቂቃ የቃል ንግግር ተራ በተራ አድርጉ።

የንግግራችሁ ትኩረት፣

- ቋንቋው ስለሚነገርበት አካባቢ፣
- ስለተናጋሪዎቹ ብዛት፣
- ስለቋንቋው አመጣጥ፣
- ቋንቋው ወደ ጽሕፈት ስለተሻገረበት ዘመን፣
- ዛሬ ስለደረሰበት የእድገት ደረጃ፣ (ከትምህርት፣ ከስነጽሑፋዊ ሀብት፣ ወዘተ፣ አንጻር መሆን ይችላል።)

፪. በዓለም ላይ ስንድ ዓይነት የጽሕፈት ስርዓት ቢኖር ይሻላል? ወይስ ስህን እንዳለው የተለያዩ የጽሕፈት ስርዓት? በቡድን ሆናችሁ በሁለቱ ሐሳቦች ጥቅምና ጉዳት ላይ ተወያይታችሁ ስንድ ደምዳሜ ላይ ድረሱ።

© M.O.E, F.D.R.
Not to be rep...

የቃል ንግግር ዝግጅትና አቀራረብ

ሀ. ዝግጅት

የቃል ንግግር ዝግጅት ስታደርጉ ማስታወስ ከሚገባችሁ መሠረታዊ ነጥቦች መካከል ቀጥሎ የተዘረዘሩት ዋና ዋናዎቹ ናቸው።

- አድማጫችሁን ማወቅ (አድሜውን፣ ጾታውን፣ የእውቀት ደረጃውን፣ ግላዊ አቋሙን፣ ወዘተ.)፤
- በምን ያህል ጥልቀት ስለርዕሱ ማውላት እንዳለባችሁ መወሰን፤
- ርዕሱን የተመለከተ መረጃ ከቤተመጻሕፍት፣ ከሚመለከታቸው የግልና የመንግስት መስሪያ ቤቶች፣ ከባለሙያዎችና ከልዩ ልዩ ምንጮች ማሰባሰብ፤
- ካሰባሰባችኋቸው መረጃዎች ውስጥ ለምትዘጋጁለት የንግግር ርዕስ ይመጥናሉ የምትሏቸውን መርጣችሁ መያዝ፤
- በንግግራችሁ መካተት ያለባቸውንና የሌለባቸውን መለየት፤
- ንግግራችሁን መልክ ማስያዝ፤
 - በጊዜ ቅደም ተከተል በማደራጀት፤
 - በስፍራ ቅደም ተከተል በማስቀመጥ፤
 - ፍሬ ሐሳቦችን በሚያነጻጽር መልክ በማደራጀት፤
 - ፍሬ ሐሳቦችን በአንዝ ከፋፍሎ ለማየት በሚያስችል መልክ በማደራጀት፤
 - ፍሬ ሐሳቦችን ለማቅረብ በሚያመች አኳኋን በጭብጥ በመደገፍ፤
 - ፍሬ ሐሳቦችን በስሌትና በስዕላዊ መግለጫ በማስደገፍ እንዲብራሩ በማድረግ መልክ ማስያዝ፤

© MOE, FDI
Not to be rep...

- መልክ ያስያዛችኋቸውን ዋናና ዝርዝር ነጥቦች ተከትላችሁ አድማጫችሁን በምናባችሁ በመሳል ብቻችሁን ንግግር በማድረግ መለማመድ፤
- ንግግራችሁ ለተሰጣችሁ ጊዜ መጣኝና ያልተንዛዛ መሆኑን ማረጋገጥ ናቸው።

ሰ. አቀራረብ

እንደ ንግግር ርዕሰ-ጉዳያችሁ ባህሪና አመችነት ዝግጅታችሁን ከላይ በ”ሀ” ስር በተገለጸው መሰረት አጠናቃችሁ በቃል ንግግር ስታደርጉ፣ ማስታወስ ከሚገባችሁ መሠረታዊ ነጥቦች መካከል ቀጥሎ የተዘረዘሩት ዋና ዋናዎቹ ናቸው።

- የንግግሩን ርዕስና ዓላማ ለአድማጫችሁ በሚገባ ማስተዋወቅ፤
- የድምጻችሁን አወራረድ (ኃይል፣ ፍጥነት፣ ቃና) መመጠን፤
- የአካላችሁ እንቅስቃሴ ንግግራችሁን ለማገ-ላት፣ ሐሳባችሁን ለማጠናከርና የአድማጫችሁን ትኩረት ለመሳብ ስለሚያግዝ በተገቢው መንገድ መጠቀም፤
- በንግግር ሂደት የአድማጫችሁን ስሜትና ፍላጎት መጠበቅ፤
- በተቻለ መጠን ከአድማጫችሁ ጋር የዓይን ግንኙነት ማድረግ፤

ክፍል ሦስት:- መጻፍ

፩. ጽህፈትና ንግግር ሁለቱም ሐሳብን ሰሌሳው የምናካፍገው የቋንቋ ክህሎች በመሆናቸው ስንድነት እንዳላቸው ሁሉ ከባህሪያቸው የሚመነጭ ልዩነትም አላቸው። በጥንድ በመሆን እየተወያደችሁ፤ በተራ ቁጥር 1 ላይ በተሰጣችሁ ምሳሌ መሠረት፤ ልዩነታቸው ላይ በማተኮር ሰንጠረዥን አሟሉ።

© MOE, FDK
Not to be rep...

ተራ ቁጥር	ንግግር	ጽሕፈት
1	የሚቀርበው በተፈጠረ አውድ ነው። ብዙውን ጊዜ ነገርን በመጠቀም ግልጽ ያደርጋል (ለምሳሌ፣ ያ ነገር፣ እዚያ፣ ወዘተ.)	የራሱን አውድ ራሱ ይፈጥራል። ስለዚህ ሲጻፍ ግልጽና የማያሻማ መሆን አለበት።
2	ተናጋሪውና አድማጩ ብዙውን ጊዜ ይተያያሉ፤ ይራከባሉ። ተራ በተራ ሐሳብ ይለዋወጣሉ።	
3		ጸሐፊ ጽሑፉን የሚያነቡለትን ሰዎች ሊያውቃቸውም ላያውቃቸውም ይችላል። አንባቢዎቹም እንዲሁ ጸሐፊውን በአካል ሊያውቁትም ላያውቁትም ይችላሉ።
4		ወዲያውኑ ግብረ መልስ ማግኘት አይቻልም። ጸሐፊው ሲጻፍ አስቀድሞ የአንባቢያንን ስሜትና ለጽሑፉ ሊኖራቸው ይችላል ብሎ የሚገምተውን ምላሽ ማሰብና ጽሑፉን ከዚያ አንጻር እያሰላሰለ መጻፍ አለበት።

© MOE, FDK
Not to be rep

5	ንግግር ከአንደበት ሲወጣ፣ ወዲያው እየተደመጠ ያልፋል፤ ይጠፋል። እየተላለፈ ሳለም አድማጩ ይረዳዋል። አድማጩ ካልገባው ግን መጠየቅ ይችላል፤ ይራከባል። የንግግሩ ፍጥነትም በተናጋሪው ይወሰናል።	
6	ዓረፍተነገሮች ያልተሟሉ ይሆናሉ፤ አንዳንዴም ሰዋስዋዊ ላይሆኑ ይችላሉ። መጠራጠርና ንግግርን ቆም ማድረግ ሊኖር ይችላል፤ ድግግሞሽ ይታያል።	
7		መልእክቱን ባግባቡ ለማስተላለፍ ስርዓተ ነጥቦችን መጠቀም፣ ለአጽንኦት ከስር ማስመር፣ የዓረፍተ ነገሮችን ድንበር በግልጽ ማመልከት ይኖራል።

፪. የሚከተሉት ዓረፍተ ነገሮች አንድነቱን፣ አጽንኦቱንና ውህደቱን የጠበቀ አንቀጽ አካላት ናቸው። ቅደም ተከተላቸውን ጠብቀው ስላስተቀመጡ አንደገና በቅደም ተከተል አዋቅራችሁ አንቀጽ ጻፏ።

1. “ይኸ ጎፋፋ ካፖርት ምን አስመስሎኛል! እስቲ ምን ይባላል ካልጠፋ ነጠላ፣ ዘርዛራውን መልበሴ። አዲሱ ጫማ እያለልኝ ጠማማውን ላድርገው!” ሌላም ሌላም አለ።
2. እዚህ ላይ ምን እመስል ይሆን የሚል ጭንቀት አለ።
3. ሰበቡ ተፈልጎ ከጠፋ ግን “እኔ ድርም ፎቶ አይዋጣልኝም” የምትለዋ አባባል መሸፈኛ ትሆናለች።
4. በፎቶግራፍ ዓለም ጎልተው ከሚታዩ ነገሮች ዋነኛው የማማር ጉዳይ ነው።

5. እንዲያውም ጭንቀቱ ፎቶው ታጥቦ እስኪወጣ ድረስ አይለቅም፤ ፎቶውን ከተነሱም በኋላ መጸጸት አለ።

፫. ከላይ በተራ ቁጥር ፪. እንደገና ያዋቀራችሁት ስንቀጽ፡-

1. ዋና መልእክቱ ምንድን ነው?
2. አንቀጽ የተስፋፋቦትን ስልት ግለጹ።

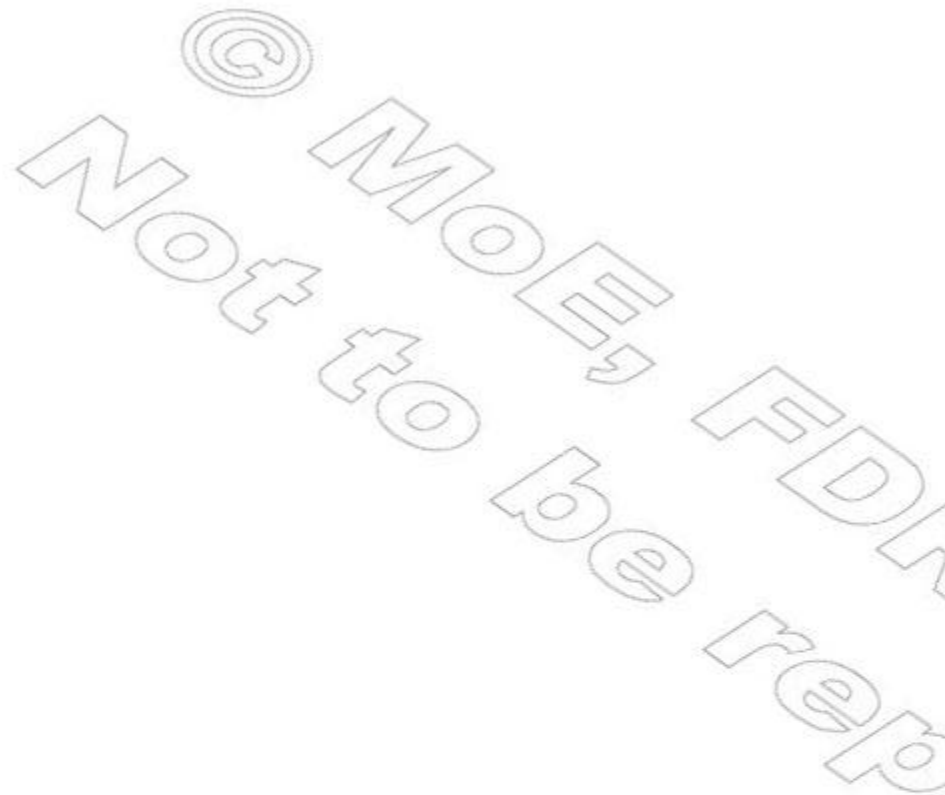
የስንቀጽ ማስፋፊያ ዘዴዎች

የገበጻ ስልት፣ የሚገልጸውን ነገር መልክ፣ ቁመናና ባህሪ በልዩ ልዩ የማነጻጸሪያ ስልቶች በመጠቀም በአንባቢ አእምሮ ውስጥ ምስል የምንፈጥርበትና ጎልቶ እንዲታይ የምናደርግበት ነው።

የትረካ ስልት፣ አንድን ጉዳይ ወይም ሁኔታ በጊዜ ቅደም ተከተል ውስጥ አስገብተን ከመቼ እስከ መቼና በየደረጃው ምን እንደተከናወነ ለመጻፍ ያስችለናል።

የማዋገን ስልት፣ በአንድ አንቀጽ የሚካተቱ ንዑሳን ሃሳቦች ወስደን ተጠይቃዊ ዝምድናቸውንና ግንኙነታቸውን ጠብቀን በወገን በወገናቸው አቀናብረን የምንጽፍበት ስልት ነው።

የማወዳደር/ የማነጻጸር ስልት፣ በዚህ ስልት ሁለት ነገሮች ባንድ ላይ ይታቀፋሉ። አንደኛው በአንቀጽ ውስጥ በሚቀርቡ ነገሮች መሀል ባለው ተመሳሳይ ገጽታ ላይ ተመስርተን የምናስፋፋበት “ማወዳደር” የሚባለው ነው። ሁለተኛው ደግሞ፣ በአንቀጽ በሚቀርቡ ነገሮች ልዩነት ላይ ተመስርተን የምናስፋፋበት “ማነጻጸር” የሚባለው ነው። በመጀመሪያው የምናወዳድረው የነገሮቹን ተመሳሳይ ገጽታዎች ሲሆን፣ በሁለተኛው የምናነጻጽረው የነገሮቹን የልዩነት ገጽታዎች ይሆናል።

የምስደ ስልት፣ ተመሳሳይ ይሆናሉ ብለን የገመትናቸውን ነገሮች አንድ ላይ በማምጣት፣ የፊተኛው የኋለኛውን ይበልጥ አጉልቶ እንዲያሳይ ለማድረግ ያስችላል።

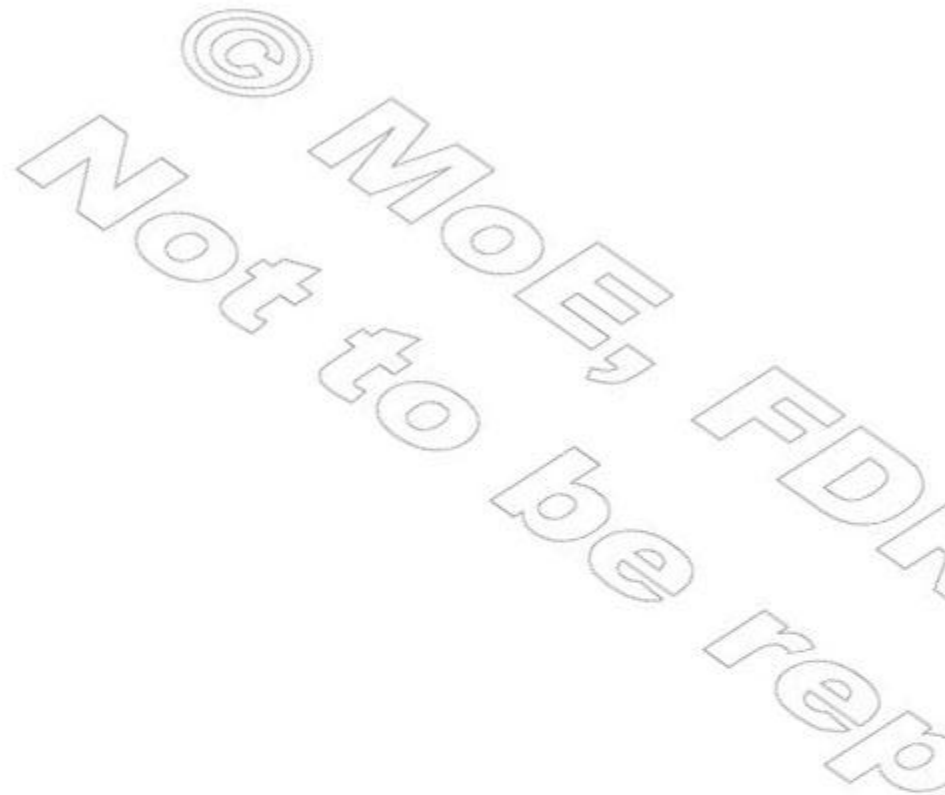
የብዳኔ ስልት፣ አንድ ነገር ምን እንደሆነና ምን እንዳልሆነ የምናስረዳበት ስልት ነው።

የምክንያትና ውጤት ስልት፣ በአንቀጽ የሚገለጸው ሀሳብ በተመሠረተባቸው መነሻና መድረሻ ሀሳቦች መካከል ያለውን የምክንያትና ውጤት ዝምድና የምናስረዳበት ነው። ስለዚህም በአንቀጽ በሚገለጽ አንድ ነገር መሆን ወይም አለመሆን ያለውን ምክንያትና ያስከተለውን ውጤት አስፋፍተን እንገልጽበታለን።

፩. የሚከተሉትን ስራት ስንቀጽ ከመረመራችሁ በኋላ የየስንቀጻችን ዋና ሐሳብና የተስፋፋቸውን ስልቶች ባጭረ ዳፉ።

ስንቀጽ ስንድ

በሀገራችን ጸሐፊት ቀደም ብለው የተጻፉ ቁም ነገሮችን ወጣት በመሆናቸው እዘመኑ ላይ ተገኝተው ያላነበቡ ሰዎች አሉ። እዘመኑ ላይ ተገኝተውም የሀገሪቱ ጋዜጣዎች፣ የራድዮና የቴሌቪዥን ፕሮግራሞች ለነዚህ ቁም ነገሮች ተገቢውን ትኩረት ስላልሰጧቸው ያላነበቧቸው፣ ያልሰማቸው ይኖራሉ። ዘመናዊ የሚባለው የሀገራችን ትምህርትም ባብዛኛው ወደውጭ ማየት እየተጠናወተውና እየተጫነው ስለመጣ፣ ልጆችና ወጣት ተማሪዎች የሀገራቸውን ጸሐፊዎች የሚያውቁበት፣ እንደልባቸው የሚያነቡበትና የሚያጠኑበት አጋጣሚ እየጠበበ ስለመጣም እኒህን ቁም ነገሮች ሊያውቁቸው አልቻሉም ብዬ አስባለሁ። ባለፉት ብዙ ዓመታት፣ በተለይ ደግሞ ባለፈው ሩብ ምዕት ዓመት (ወይም ሃያአምስት

ዓመታት)፣ በታወቁና በእጅግም ባልታወቁ የውጭ ሀገር ደራሲያን፣ የሳይንስ ጠበብት፣ ፈላስፎች፣ ምሁራን፣ ወዘተ. ተነገሩ እየተባለ የአንድ የሁለት መስመር ብሂሎች በየጋዜጣው፣ በየመጽሐፍ፣ በየቴሌቪዥኑ እና በየራዲዮ ፕሮግራሙ ሲጠቀሱ የሚሰሙት ባብላጫው በዚህ የተነሳ ይመስለኛል። ለጊዜው፣ ጥያቄዬ፣ “ለምን ተጠቀሱ?” አይደለም። የዛሬው ሐሳብ ከሀገራችን ቀደምትና ዘመነኛ ደራሲያን፣ ሰዓልያን፣ “ፈላስፎች”፣ ባለቅኔዎችና ልዩ ልዩ ጸሐፊች ሥራዎች ውስጥ የሚገኙ ቁምነገሮችን በብዛት እየጠቀስን ብናቀርብ፣ በተለይ ወጣቱ ትውልድ እውቀትና ፍልስፍና ሁል ጊዜ ከውጭ ሀገር ቋንቋና ከውጭ ሀገር ዜጋዎች ብቻ የማይገኝ መሆኑን ለመጠቀምና ብዙ ጊዜ በየብሔረሰቡ ቋንቋ በሚነገሩት ውስጥም መልካም መልካም ቁም ነገርና ረቀቅ ረቀቅ ያለ ሐሳብ መኖሩን ተገንዝቦ ከጥገኝነት አስተሳሰብ በመጠነም ቢሆን ይላቀቃልና እንዲህ እንጀምር-እናስፋፋ-እናዳብር ለማለት ነው።

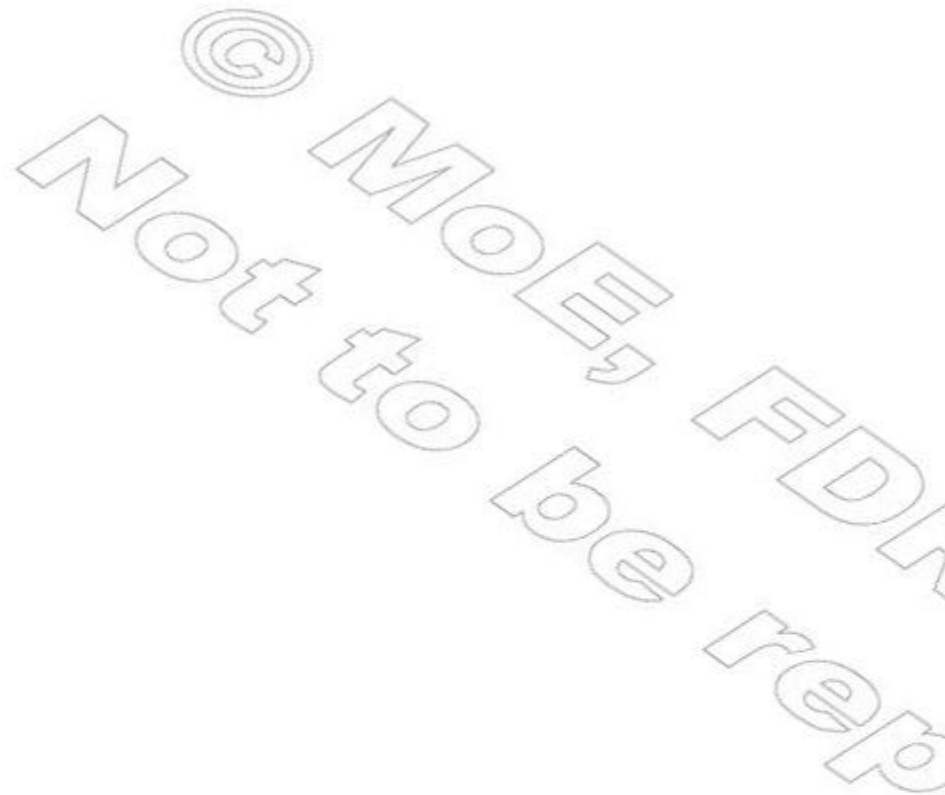
(ፈቃደ ስዘዘ፣ የኢትዮጵያ የቋንቋዎችና የስነጽሑፍ መጽሐፍ፣ ልዩ እትም፣ ቁ.10፣ 2000፣ 120)

ዋና ሐሳብ _____
 አንቀጽ የተስፋፋበት ስልት _____

ስንቀጽ ሁለት

ብርዳማ ጧት ነበር። የፀሐይዋ ጮራ ሩብ ያህል ብቅ ብላለች። ሌሊቱን ሙሉ ሲጋገር ያደረው ውርጭ መቅለጥ ጀምሯል፤ አብዛኛው ግን እንደረጋ ነው። በውርጩ የወረዛው ደረቅ አሸዋና ጥግ ጥጉን ይዘው ጉች ጉች ያሉት ጎጆዎች፣ ልዩ የሆነ የፀጥታና የብቸኝነት ግርማ የተጎናጸፉ ይመስላል። ከዚህ በተረፈ ግን ምንም ተንቀሳቃሽ ፍጥረት አይታይም። እንስሶች ከሌሊት መጠጊያቸው ገና አልወጡም። ወፎች ደግሞ የወራቱን ለውጥ ተከትለው አየሩ ወደሚስማማቸው ወደ ሰሜን ተገዘዋል። በአኗኗር ምርጫ ረገድ ከወፎች የበለጠ እድል ማን አለው?

(የብርሀኑ ዘረሀን ቀደምት ሥራዎች፣ 1982፣ 11)

ዋና ሐሳብ _____
አንቀጽ የተስፋፋብት ስልት _____

ስንቀጽ ሦስት

የዑባ ካዎ አስተዳደር ስርዓት የጀመረው ከዑባ-የላ ክፍ ብሎ አምጤ በሚባለው ቦታ ነው። እዚህ መጀመሪያ መጥቶ የነገሰው ካዎው ሾዴ ሲሆን፣ ሦስት የአምልኮ፣ የአስተዳደር ማእከልና የመኖሪያ ቦታዎችን በማዘጋጀት ማስተዳደር ጀመረ። ቦታዎቹም ዶጃ (የነጋሲያን የአምልኮ ስፍራ)፣ አምጤ (የአስተዳደር ማዕከል)፣ ካምባ (የመኖሪያ ቦታ) ነበሩ። ከዚያም በኋላ ጥንታዊ የዑባ ግዛት ተብሎ የሚታወቀውን አካባቢ ይገዙ የነበሩ ካዎች ዋና መኖሪያቸውንና የአስተዳደር ማእከላቸውን እዚሁ አድርገዋል። ሆኖም አስተዳደሩ እየተጠናከረ ሲሄድ በየላ፣ በቡኔ፣ በገልፃ እና በሌሎችም ቦታዎች መቀመጫቸውን ያደረጉት የቦታች ተሽዋሚዎች ተጠሪነታቸው ለሻዎው ሆኖ ሲያስተዳድሩ ቆይተዋል። ከላይ በተጠቀሱት የአስተዳደር አካባቢዎች ሀላፊነት ይዘው ያስተዳድሩ የነበሩት “ማይጫ ዳና” የሚል የማእረግ ስም የያዙ ነበሩ።

(ጋም ፲፭ ዞን ማስታወቂያና ባህል ዋና መምሪያ፣ የጋም ፲፭ ህዝቦች ታሪክ፣ 162)

ዋና ሐሳብ _____
አንቀጽ የተስፋፋብት ስልት _____

ስንቀጽ ስራት

ስለአዕምሯዊ ንብረቶች ከማንሳታችን በፊት ንብረት ምን እንደሆነ በጥቂቱ ማብራራት ይገባል። በህግ ንብረቶች የሚዳሰሱና የማይዳሰሱ ተብለው ለሁለት የሚከፈሉ ሲሆን፣ የሚዳሰሱ ንብረቶች የሚባሉት የሚንቀሳቀሱ ወይም የማይንቀሳቀሱ ዋጋ ያላቸውና ራሳቸውን በቀጥታ ጥቅም ላይ የምናውላቸው ወይም የምንገለገልባቸው ናቸው። በአንጻሩ የማይዳሰሱ ንብረቶች የምንላቸው ረቂቅና ራሳቸውን በተዘዋዋሪ ወይም በቀጥታ መንገድ አገልግሎት ላይ የምናውላቸውን ሲሆን፣ የገንዘብ ኖቶችን፣ ጽሑፎችን፣ የተፈለሰፉ ሐሳቦችን ስነጽሑፋዊና ኪነጥበባዊ

ፈጠራዎችን ወዘተ. ይጨምራሉ። ስለዚህም አዕምሯዊ ንብረቶች የምንላቸው የማይዳሰሱ (ረቂቅ) ከሆኑት የንብረት ዓይነቶች የሚመደቡ ሲሆን፣ እነኝህም አብዛኛውን ጊዜ የፈጠራ ሥራዎች ወይም የተፈለሰፉ ሐሳቦች ናቸው።

(ታምራት ኪዳነማርያም፣ የዕማሳዊ ስውቀቶች የህገ ጥበቃ፣ 1997፣ 57)

ዋና ሐሳብ _____

አንቀጽ የተስፋፋነት ስልት _____

፩. በጥንድ ሆናችሁ “ትምህርት ቤቱ” በሚል ርዕስ አንድ አንቀጽ ስመዳፍ አንድጥቁ:-

1. ርዕሱን ተመርኩዛችሁ ለአንቀጹ መንደርደሪያ ዓረፍተነገር (ኃይለ-ቃል) ሊሆኑ የሚችሉትን ዐ.ነገሮች ዘርዝሩ፤
2. ከዘረዘራችኋቸው ውስጥ ይበልጥ የተሻለውን መንደርደሪያ ዓረፍተነገር ምረጡ፤
3. ለመረጣችሁት መንደርደሪያ ዓረፍተነገር ደጋፊ ሐሳቦችን ዘርዝሩ፤
4. አንድ የአንቀጽ ማስፋፊያ ስልትን ተጠቅማችሁ አንቀጹን ጻፉ።

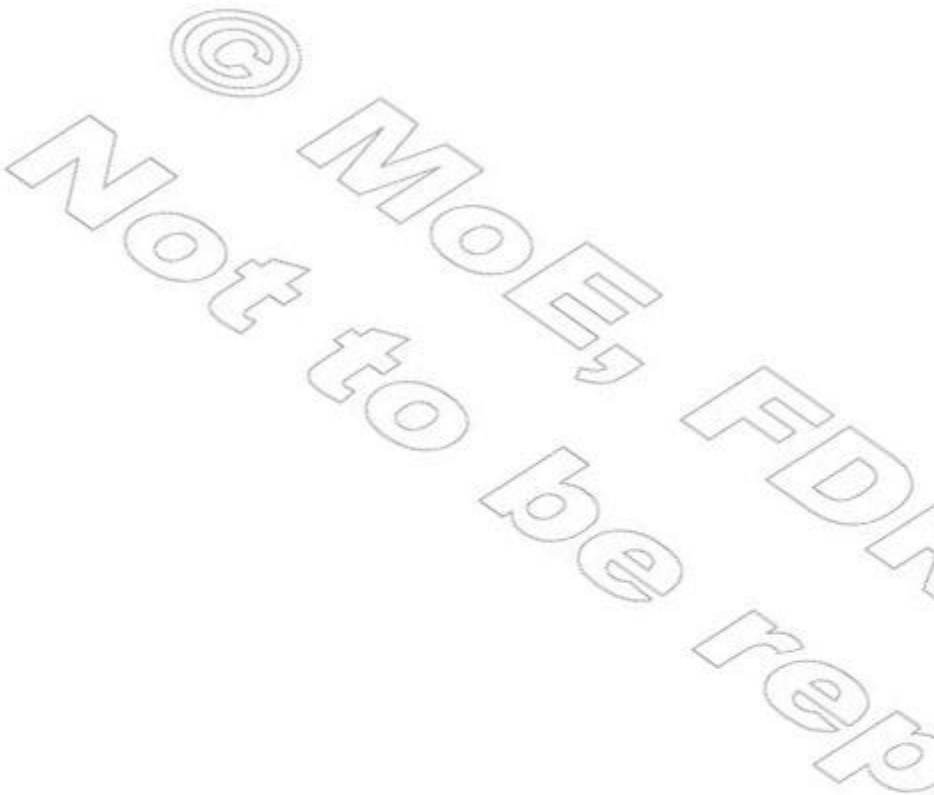
፪. ከሚከተሉት ርዕሶች አንዱን በመምረጥ፣ የአንቀጽ ማስፋፊያ ስልቶችን ተጠቅማችሁ አንድ አንቀጽ ጻፉ።

1. የወላጆች ቀን
2. ወርኃ ክረምት

ክፍል አራት:- ስነልቦና

ድምጽ-ልሳናት

የማንኛውም ቋንቋ መሰረት ድምጽ-ልሳናት ናቸው። ድምጽ-ልሳናት የሚፈጠሩት በአንደበት ሲሆን፣ ተናባቢና አናባቢ ተብለው በሁለት ይከፈላሉ።

© MOE, FDK
Not to be rep...

1. ተናባቢ ድምጽ-ልሳናት

ተናባቢ የሚባሉት በአንደበት አካላት ንክኪ አማካይነት የሚፈጠሩ ድምጽ-ልሳናት ናቸው። የሚፈጠሩትም፣ ከአንደበት አካላት መንቀሳቀስ የሚችሉት (ከንፈር፣ ምላስና እንጥል) መንቀሳቀስ ወደማይችሉት (ጥርስ፣ ድድ፣ ላንቃ፣ ትናጋና ጉሮሮ) ተጠግተው በሚነካከቡት ጊዜ ከሳንባ የሚወጣውና የሚገባው አየር በከፊል ወይም ሙሉ ለሙሉ ሲታገድ ነው። ድምጽ-ልሳናት እንደ የሚፈጠሩበት የአንደበት ክፍል የከንፈር፣ የድድ፣ የላንቃ፣ ወዘተ. እየተባሉ ይጠራሉ። የአማርኛ ተናባቢ ድምጽ-ልሳናት ከሚፈጠሩበት ቦታ (መካነ-ፍጥረት) አንጻር ሲታዩ የሚከተለውን ይመስላሉ።

- ፩. የከናፍር፡- /ብ/ /ገ/ /ጸ/ /ም/ /ው/
- ፪. የከንፈርና የጥርስ (ስነፈር)፡- /ፍ/
- ፫. የድድ፡- /ት/ /ድ/ /ጥ/ /ስ/ /ዝ/ /ዕ/ /ን/ /ል/ /ር/
- ፬. የላንቃ፡- /ሽ/ /ኝ/ /ች/ /ጅ/ /ጭ/ /ኝ/ /ይ/
- ፭. የትናጋ፡- /ክ/ /ግ/ /ቅ/
- ፮. የማንቁርት፡- /ዕ/ /ህ/

ተናባቢ ድምጽ-ልሳናት በመካነ ፍጥረታቸው ብቻ ሳይሆን፣ በአፈጣጠር ባህሪያቸውም ይለያያሉ። በመሆኑም ሲፈጠሩ ከሳንባ የሚወጣው አየር በሚኖረው የአወጣጥ ልዩነት አንጻር በባህርያቸው ፍጥረታቸው እንደሚከተለው ይመደባሉ።

- ፩. እግድ፡- /ብ/ /ገ/ /ጸ/ /ት/ /ድ/ /ጥ/ /ግ/ /ክ/ /ቅ/ /ዕ/
- ፪. ሹልክልክ፡- /ፍ/ /ስ/ /ዝ/ /ዕ/ /ሽ/ /ኝ/ /ህ/
- ፫. ፍትግ፡- /ች/ /ጅ/ /ጭ/
- ፬. ሰርናዊ፡- /ም/ /ን/ /ኝ/
- ፭. ጎናዊ፡- /ል/ /ር/
- ፮. ከፊል አናባቢ፡- /ው/ /ይ/

2. አናባቢ ድምጽ-ልሳናት

የአንደበት አካላት በማይነካከቡት ጊዜ የሚፈጠሩ ድምጾች አናባቢ ድምጽ-ልሳናት ይባላሉ። አናባቢ ድምጽ-ልሳናት ከተናባቢዎቹ የሚለዩበት ከሳንባችን የሚነሳው አየር ልቅ ሆኖ ሲወጣ የሚፈጠሩ በመሆናቸውና ሲጠሩ (ሲባሉ) ባላቸው የማስተጋባት እንዲሁም ከተናባቢዎች የበለጠ የመሰማት ባህሪ ነው። የአማርኛ አናባቢ ድምጽ-ልሳናት የሚከተሉት ናቸው።

- /ኸ/ /ኹ/ /ኺ/ /ኻ/ /ኼ/ /ኽ/ /ኾ/

ጌታዜን አማራ (1989: 2-5)

፩. ሰሚክተሶት ጥያቄዎች አኖር መልስ ስጡ።

1. አማርኛ ቋንቋ ስንት ተናባቢ ድምጽ ልሳናት አሉት?
2. /ñ/ ድምጽ እንደ መሠረታዊ አማርኛ ተናባቢ አይቆጠርም፤ ለምን ይመስላችኋል?
3. የአማርኛ ቋንቋ አናባቢ ድምጽ-ልሳናት ስንት ናቸው?
4. አናባቢ ድምጽ-ልሳናት ከተናባቢ ድምጽ-ልሳናት የሚለዩበት ባህሪ ምንድን ነው?
5. አማርኛ ቋንቋ በጠቅላላው ምን ያህል ድምጽ-ልሳናት አሉት?

፪. የሚክተሶትን ድምጽ-ልሳናት መካነ-ፍጥረትና ባህርይ-ፍጥረት ግለጹ።

ምሳሌ፡-

ድምጽ-ልሳን	መካነ-ፍጥረት	ባህርይ-ፍጥረት
ም	ከናፍራዊ	ሰርናዊ
ግ	ትናጋዊ	እግድ

ተራ ቁ.	ድምጽ-ልሳን	መካነ-ፍጥረት	ባህርይ-ፍጥረት
1	ኸ		
2	ጭ		
3	ል		
4	ው		
5	ጥ		
6	ሀ		

የድምጽ-ልሳናት አቀናጃጀት

1. የተናባቢና የአናባቢ ድምጽ ልሳናት ቅንጅት ቀለምን የሚያስገኝ ሲሆን፣ ቀለም ትርጉም ሊኖረውም ላይኖረውም ይችላል። ቀለም የሚያስገኘው አንድ አናባቢ ብቻውን ወይም ከተናባቢ (ዎች) ጋር ሆኖ አንድ ቅንጅታዊ አካል መፍጠሩ ነው። በቀለም መዋቅር አናባቢው ድምጽ-ልሳን አይቀራ ነው።

- ምሳሌ:- 1. በግ [ብኸግ]
- 2. ላም [ልኣም]
- 3. ድመት [ድኸም-ምኸት]

በምሳሌ 1. እና 2. እንደሚታየው ሁለቱም ቃላት በሦስት በሦስት ድምጽ-ልሳናት የተዋቀሩ ሲሆን፣ በተመሳሳይ ጊዜ ቀለምም ቃልም ሆነው መገኘታቸው ብቻ ሳይሆን ትርጉምም አላቸው። በምሳሌ 3. ደግሞ ቃሉ አንድ ቢሆንም፣ በሁለት ቀለሞችና በስድስት ድምጽ-ልሳናት ተቀናጅቷል። ቀለሞቹ በተናጠል ሲታዩ እንደ ምሳሌ 1. እና 2. የየራሳቸው ትርጉም የላቸውም።

2. አንድ ድምጽ-ልሳን ረዥም ወይም ጠባቂ የሚባለው ንብቱ ጥብቅ ካልሆነው ድምጽ-ልሳን የበለጠ ጊዜ መውሰዱ ነው። ለምሳሌ፣ “አመል” እና “ድመት” ከሚሉትን ቃላት ወስደን በድምጽ-ልሳናዊ አጻጻፍ ጽፈን እንመልከት፡

- አመል [ኣምኸል]
- ድመት [ድኸምምኸት]

በግልጽ እንደሚታየው “አመል” በሚለው ቃል /ም/ አይጠብቅም፤ የሚወስደውም ጊዜ “ድመት” በሚለው ቃል ውስጥ ካለው /ምም/ ያነሰ ነው። ይህንን ለማወቅ ሁለቱንም ቃላት ደጋግሞ በማንበብ (በማለት) መለየት ትችላላችሁ። ይህ የጥብቀት ሁኔታ በቃላቱ የቀለም አወቃቀር ላይም ልዩነት ያስከትላል፤ “አመል” የሚለው በቀለማዊ አጻጻፍ [ኣ-ምኸል] ሲሆን፣ ድመት የሚለው ደግሞ [ድኸም-ምኸት] ይሆናል። በዚህ መሰረት የጠበቀው /ምም/ አንዱ በመጀመሪያው ቀለም መጨረሻ

© MOE, FDI
Not to be rep

© MoE, FDR
Not to be reproduced

ሲገኝ፣ አንዱ በሁለተኛው ቀለም መነሻ ላይ የቀለሙ ከፋችሁ ሆኖ ይታያል።

3. ቀለም የምንለው በአማርኛ ስርአተ ጽህፈት ውስጥ ከምናውቀው ቀለም የተለየ ነው። ምክንያቱም በስርአተ ጽህፈቱ ውስጥ ያለው ቀለም የአንድ ተናባቢና የአንድ አናባቢ ቅንጅትን በአንድ “ቀለም” (ሆኔ) ስለሚወክል ቢመሳሰልም፣ እዚህ ያለው ቀለም ግን በውስጡ ከአንድ ተናባቢ ደምጽ-ልሳን በላይ ስለሚይዝና ትርጉምም ሊኖረው ስለሚችል ነው።

ጌታዜን አማረ (1989: 20-21)

፫. የሚከተሉትን ቃላት፣ ሐረጎችና ዓረፍተነገሮች በምሳሌው መሠረት በደምጽ-ልሳናዊ አጻጻፍ ጽፋችሁ አሳዩ።

- ምሳሌ፦**
- 1. መከራ [ምክክርነት]
 - 2. ልፋት [ልእኩነት]
 - 3. ከመረ [ክፍለ-ምድር]
 - 4. አስቴር አረጋን ጠላቸው። [አስትራር አርገግነት ጥሻልልላቸው]

- 1. ጎጆ _____
- 2. ለጠፈ _____
- 3. ጥገና _____
- 4. ለመነ _____
- 5. ደለደለ _____
- 6. የሱፍ ክር _____
- 7. ስካር ያዋርዳል። _____
- 8. አባት መካሪ ነው። _____
- 9. እናት ምትክ የላትም። _____

፩. የሚከተሉትን ቃላት፣ ሐረጎችና ዓረፍተ ነገሮች በምሳሌው መሰረት በቀሰማዊ ስዳዳፍ ጽፋችሁ ስሳዩ።

- ምሳሌ፦**
1. ሰረቀ [ሰጽር-ርጽ-ቅጽ]፣ (ሦስት ቀለሞች)
 2. ዳኛ [ድኣኛ-ኝኣ]፣ (ሁለት ቀለሞች)
 3. ገመገመ [ግጽ-ምጽግ-ግጽ-ምጽ] (አራት ቀለሞች)
 4. ከበደ አረጋን ፈልጎ አጣው። [ክጽብ-ብጽ-ድጽ ኣ-ርጽግ-ግኣን ፍጽል-ልእ-ግኦ ኣጥ-ጥኣው] (አስራ ስንድ ቀለሞች)

1. በቀለ _____ (_____ ቀለሞች)
2. ለከፈ _____ (_____ ቀለሞች)
3. ለቀመ _____ (_____ ቀለሞች)
4. ቀባጠረ _____ (_____ ቀለሞች)
5. ተሳሰረ _____ (_____ ቀለሞች)
6. የገና ዳቦ _____ (_____ ቀለሞች)
7. አበበ ስጋውን መተረ። _____ (_____ ቀለሞች)

፪. የሚከተሉት ቃላት ከምንባቡ የወጡ ናቸው፣ መዘገበ ቃላት ተጠቅማችሁ ቀጥተኛ ፍቻቸውን ስጡ።

ምሳሌ፦ ህልውና = ኑሮ፣ የመኖር ባህርይ
 ቅርስ = 1. የተካበተ ሀብት፣ ጥሪት
 2. እንደሀውልት፣ ህንፃ፣ የዕደጥበብ ውጤቶች፣ ...
 የመሳሰለ የአንድን ሀገር ጥንታዊ ታሪክና ባህል የሚያንጸባርቅ፣ ከትውልድ ወደ ትውልድ የተላለፈና የሚተላለፍ ቋሚ መረጃ።

1. ሰላ	6. ረጃት
2. ባህርይ	7. ክስተት
3. ሁነት	8. ተዋደደ
4. ታሪክ	9. ባህል
5. ትውፊት	10. ተግባራት

ጂ. ከላይ በተራ ቁጥር ፭ በሰፈረት ቃላት ዓረፍተ ነገር በመሥራት ቀጥተኛ ፍቻቸውን ስሳዩ።

© MoE, FDR Ethiopia
Not to be republished

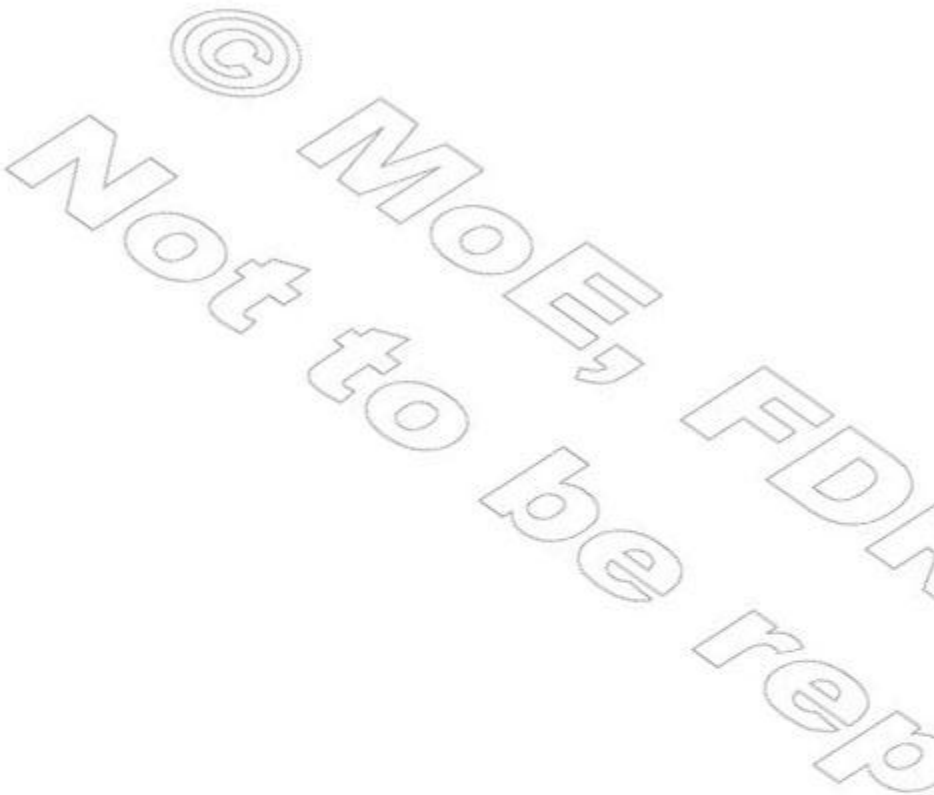
የምዕራፍ ማጠቃለያ

በዚህ ምዕራፍ የቋንቋና ጽሕፈት ምንነት፣ ግንኙነትና ልዩነት እንዲሁም የጽሕፈት አሳሳብና በየዘመናቱ ያለፈባቸው የእድገት ደረጃዎች ተወስተዋል። በዚህ መሰረት ቋንቋ ወይም ንግግር በዘፈቀደ የተፈጠረ መግባቢያ መሆኑንና ተስደቶ ከሚታወቅባቸው ባህሪያቱ መካከል ሰብአዊነቱ፣ ስርአታዊነቱ፣ አንደበታዊነቱ፣ ዘፈቀዳዊነቱና ትእምርታዊነቱ ተጠቃሽ መሆናቸውን ተመልክተናል። በአፈጣጠሩም ከጽሕፈት ቀደምት እንደነበርና የጽሕፈት አሳሳብ ከቋንቋ ጋር ሲተያይ የቅርብ ጊዜ ክስተት መሆኑን ተረድተናል። በአሁኑ ጊዜ በዋሻ ውስጥ ስዕሎች፣ በጥንት የመኖሪያ ቤት ፍርስራሾች አካባቢ የተገኙ ማስረጃዎች በጠቅሙት መሰረት ከቋንቋ ጋር ቀጥተኛ ግንኙነት የሌለውና (የጽሕፈት ምልክቶች በቀጥታ ድምጾችን ወይም ቃላትን ወክለው የማይገኙበት) በኋላ ስታየው እውነተኛው ጽሕፈት መነሻ የነበረው ስዕላዊ አጻጻፍ ዘዴ የተጀመረው በግምት ከዛሬ ሃያ ሺህ ዓመት በፊት እንደነበር ተገንዝበናል። ከስዕላዊ አጻጻፍ ዘዴ በኋላ ከቋንቋ ጋር ቀጥተኛ ግንኙነት የነበራቸውና ከዛሬ አምስት ሺህ ዓመት በፊት አንስቶ በተከታታይ የታዩት የጽሕፈት ዘዴዎች በቅደም ተከተል ቃላቱ፣ ቀሰማዊና ፊደላዊ የጽሕፈት ዘዴዎች እንደነበሩም ተመልክተናል።

የሀገራችንን የግዕዝ ፊደል በተመሰከተም ከክርስቲስ ልደት በፊት በሦስት መቶ ዓመተ ዓለም አካባቢ በጥንት አክሱማውያን አማካይነት ከሳባ ፊደል ለግዕዝ እንደሚሰማማ ተደርጎ የተወሰደ እንደነበርና በግዕዝ በኩል ወስደው አማርኛን ጨምሮ ሌሎች ኢትዮ-ሴማዊ ቋንቋዎች እንደሚሰማማቸው መሰሰተኛ ሰውጥ እያደረጉ እንደሚጠቀሙበት ተረድተናል።

ስለ አማርኛ ቋንቋ ድምጽ-ልሳናት ባሳገንበት ክፍል፣ ሁሉም ተናባቢ ድምጽ-ልሳናት አየር በተሰደደ የአንደበታችን ክፍሎች እየታገደና እየተሰቀቀ በሚወጣ ጊዜ የሚፈጠሩ መሆናቸውን፣ በአንፃሩ አናባቢ ድምጽ-ልሳናት አፈጣጠራቸው ከምሳሌና ከከንፈር እንቅስቃሴ ጋር የተያያዘ ሆኖ አየርን የማይገድ መሆኑን ተመልክተናል። አናባቢ ድምጽ-ልሳናት ከተናባቢዎች የሚለዩበትም ከሳንባችን የሚነሳው አየር ልቅ ሆኖ ሲወጣ የሚፈጠሩ በመሆናቸውና ሲጠሩ ባላቸው የማስተጋባት እንዲሁም ከተናባቢዎች የበለጠ የመሰማት ባህሪ እንደሆነ ተመልክተናል።

የተናባቢና የአናባቢ ድምጽ-ልሳናት ቅንጅት ቀስምን የሚያስገኝ መሆኑን፣ ቀስም ትርጉም ሲኖረውም ሳይኖረውም እንደሚቻልና ቀስም የሚያሰኘው አንድ አናባቢ ብቻውን ወይም ከተናባቢ(ዎች) ጋር ሆኖ አንድ ቅንጅታዊ አካል መፍጠሩ እንደሆነ አይተናል። የድምጽ-ልሳናቱ የቀሰማዊ አጻጻፍ ስልትንም በለየናቸው የአማርኛ አናባቢና ተናባቢ ድምጽ-ልሳናትን በመጠቀም ተሰማምደናል።

የክሰሳ ጥያቄዎች

- ፩. ስለቋንቋና ጽሕፈት ምንነት፣ አጀማመርና አገልግሎት ምን ተረዳችሁ?
- ፪. የቀለም፣ የሆሄና ፊደል አንድነትና ልዩነት ምንድን ነው?
- ፫. አማርኛ ቋንቋ የሚጠቀምበት የአጻጻፍ ዘዴ ምን ተብሎ ይታወቃል?
- ፬. “አንቀጽ ስለአንድ ሐሳብ ብቻ ያወራል” ሲባል፣ ምን ማለት ነው?
- ፭. የሚከተሉትን ድምጾች መካነ-ፍጥረትና ባህርዮ-ፍጥረት ግለጹ።

ተራ ቁ.	ድምጽ-ልሳን	መካነ-ፍጥረት	ባህርዮ-ፍጥረት
1	ስ		
2	ች		
3	ፅ		
4	ይ		
5	ቅ		
6	ክ		

- ፮. የሚከተሉት ቃላት በውስጣቸው የያዙትን የቀለም ብዛት ግለጹ።
1. የደስታ _____
 2. የክብር _____
 3. ድምጾች _____
 4. አናባቢ _____
 5. ተናባቢ _____

የገንዘብ ማመሳከሪያ ቅጽ

፩. ከዚህ በታች በምዕራፉ የቀረበውን ትምህርት ምን ያህል እንደተረዳችሁ የምታመሳክሩበት ስንጠራዥ ቀርቧል። በዚህ መሠረት በእያንዳንዱ የማመሳከሪያ ነጥብ ትይዩ ስለመረዳታችሁ እርግጠኛ ከሆናችሁ የ(✓)፣ እርግጠኛ ካልሆናችሁ የ(?)፣ ሙሉ ስሙሉ ካልተረዳችሁ ደግሞ የ(X) ምልክት በማድረግ ስንጠራዥን አሟሉ።

© MoE, FDR
Not to be rep...

ተራ ቁ.	የማመሳከሪያ ነጥቦች	(✓)	(?)	(X)
1	የቋንቋና ጽሕፈት ምንነትንና አጀማመርን ማስረዳት ችያለሁ።			
2	በጽሕፈትና በቋንቋ መካከል ያለውን ግንኙነትና ልዩነት በዝርዝር ተገንዝቤአለሁ።			
3	እናባቤና ተናባቢ ድምጾችን ለይቻለሁ፣ ቃላትን በድምጽ-ልሳናዊና ቀለማዊ የአጻጻፍ ስርአት መጻፍ ችያለሁ።			
4	ለቃላት ቀጥተኛ ፍች ስጥቻለሁ።			
5	የቃል ንግግር ዝግጅትና አቀራረብ መመሪያን ተከትሎ የቃል ንግግር አድርጌያለሁ።			
6	የመረጃ ምንጮችን በማገልገጥ ያገኘሁትን መረጃ ክፍል ውስጥ ማቅረብ ችያለሁ።			
7	የተለያዩ የአንቀጽ ማስፋፊያ ስልቶችን ተጠቅሜ አንቀጽ አስፋፍቻለሁ።			

፪. ከዚህ በላይ በስንጠራዥ የ(?) እና የ(X) ምልክት ያደረጋችሁባቸውን ነጥቦች በሚገባ እስክትረዷቸው ድረስ፣ የምዕራፉን ትምህርት ደጋግማችሁ ከልሱ።